

שיעור כה

קריאה בתורה – תקנות משה רבנו ועזרא

(בבא קמא פב ע"א)

פתיחה

- א. תקנות משה ועזרא – ימי הקריאה בתורה, מספר העולים, מספר הפסוקים
ב. רמב"ם: תקנת משה רבנו והנהגת עזרא
1. תקנות משה רבנו ועזרא – "שמיעת תורה"
2. הנהגת עזרא – "שיבינו ענין הדברים"
3. תקנות נוספות של עזרא – תפילה וברכות, בשל מצב רוחני ירוד
סיכום

פתיחה

בגמרא (פב ע"א) נאמר שעזרא תיקן עשר תקנות. שתי התקנות הראשונות הן החובה לקרוא בתורה ברבים במנחה בשבת, ובימים שני וחמישי. לפי הבבלי בסוגייתנו שתי התקנות הללו מבוססות על תקנה מאז הליכת עם ישראל במדבר, ולפי הירושלמי אלו תקנות שעזרא תיקן ולא היו קודם לכן. נוסף על כך, עזרא ניקד ופיסק את פסוקי התורה, וכן קבע לתרגם את התורה בעת הקריאה ברבים.

נעייין בתוכן התקנות הללו של משה רבנו ועזרא הסופר על פי האמור בסוגייתנו בבבלי ובירושלמי. נצביע על הבדלים בין התלמודים בנוגע למתקני התקנה, ובצורך שראה עזרא לתקן תקנות אלו. לאחר מכן נרחיב בדברי הרמב"ם שפסק על פי האמור בסוגייתנו, ומעט גם על פי האמור בירושלמי, ונדייק בלשונו מה תיקן משה רבנו ומה הוסיף עזרא הסופר בתקנותיו והנהגותיו על תקנת משה רבנו. נציין לפעולות נוספות של עזרא בתחילת ימי בית שני בהקשר לתפילה וברכות, שמטרתן חיבור וקירוב של העולים מבבל לתורה ומצוות.

א. תקנות משה ועזרא - ימי הקריאה בתורה, מספר העולים, מספר הפסוקים

שתי התקנות הראשונות ברשימת התקנות של עזרא הן: "שקורין במנחה בשבת, וקורין בשני ובחמישי". על התקנה הראשונה נאמר בגמרא (שם): "שיהו קוראין במנחה בשבת - משום יושבי קרנות". רש"י (ד"ה משום יושבי) הסביר: "יושבי חנויות כל ימות החול עוסקין בסחורה, ואין קורין בשני ובחמישי, תקון בגינייהו קריאה יתירה".¹ קריאה זו תוקנה בשל אותם שאינם שומעים את הקריאה בתורה בשני וחמישי. המטרה היא שגם הם ישמעו קריאה בתורה.

על התקנה השנייה, לקרוא בתורה בימים שני וחמישי, נאמר בגמרא (שם) שהיא כבר תוקנה בזמן היות עם ישראל במדבר "כדי שלא ילינו שלושת ימים בלא תורה". התקנה הייתה שאדם אחד קרא שלושה פסוקים, או ששלושה אנשים קראו כל אחד שלושה פסוקים. עזרא תיקן שלושה אנשים יקראו עשרה פסוקים² - כנגד "עשרה בטלנים". רש"י (ד"ה עשרה בטלנים) הסביר שמדובר על עשרה אנשים שבטלים

1 הביטוי "יושבי קרנות" נזכר כמה פעמים בגמרא (ברכות כח ע"ב; סנהדרין ג ע"א) וכן בסוגייתנו, ועל דרך השלילה. הראי"ה קוק (הסכמות הראיה [מהד' תשמ"ח], עמ' 92-94) כתב שלא ייתכן שחכמים התייחסו בשלילה ליושבי קרנות, "שהרבה מהם הם אנשים תמימים וישרים". לדבריו השתרבבה כאן טעות סופר וצריך להיות: "יושבי קרו"ת", ראשי תיבות: קרקסאות ותיאטראות. הסבר זה כבר כתב חותנו, הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (תפילת דוד, עמ' יב). ראה עוד: הראי"ה קוק (עולת ראייה, א, עמ' שמג); הרב צבי יהודה הכהן קוק (שו"ת אורח משפט, עמ' רעג); הרב ראובן מרגליות (מרגליות הים, סנהדרין ג ע"א אות יג).

2 התקנה לקרוא בתורה בשני ובחמישי השפיעה גם על התקנה השלישית שתיקן עזרא (פב ע"א): "ודנין בשני ובחמישי" ובגמרא שם נאמר מדוע דווקא ימים אלו: "דשכיחי, דאתו למקרא בספרא". אנשי הכפרים באים לעיירות כדי לשמוע קריאת התורה על בסיס התקנה האחרת של עזרא, ולכן באותם ימים גם בית הדין פעיל. הדבר השפיע גם על קביעת מועד הנישואין של בתולה (כתובות ב ע"א, ורש"י ד"ה בשני), וכן על קביעת ימי קריאת מגילה לבני הכפרים בי"א-י"ג באדר (מגילה ב ע"א, ורש"י ד"ה אלא שהכפרים). ראשונים שאלו, הלא גם לפני ימי עזרא היו יושבים בתי דין בימי שני וחמישי? התוספות (ד"ה ודנין) כתבו בשם ר"י שעד ימי עזרא היו בתי דין קבועים בימי שני וחמישי בעיר אחת, והוא תיקן שיהיו קבועים בכל עיר בימי שני וחמישי. כך כתב גם רש"י (בבא קמא קיב ע"ב ד"ה שני וחמישי): "בתי דינין קבועים בעיירות - תקנת עזרא בפרק מרובה". ר"ת (כתובות ג ע"א תוד"ה שכתבי) כתב: "דקודם תקנת עזרא לא היו קבועים בכל יום אלא כשהיו צריכין לשום דין היו יושבין בכל יום ויום ועזרא תיקן שיהיו קבועין בב' ובה' וכל הרוצה לדון יבא וידון, והיו יכולין להקזו בכל יום קודם תקנת עזרא כיון שלא היו קבועים". העובדה שאנשים באים לשמוע קריאה בתורה בימי שני וחמישי, מחזקת את החיבור שלהם לתורה, וממילא מושכת אותם ללכת לבית דין לדון בעניינים שנוגעים להם על פי דיני התורה.

ממלאכתם על מנת לעסוק בצורכי ציבור. הם אלו הבאים ראשונים לבית הכנסת, כדי שתמיד יהיו עשרה אנשים בזמן שצריך להתפלל, ופרנסתם היא מהציבור.³
הקריאה בתורה בימים שני וחמישי ובשבת במנחה נזכרה גם במשנה (מגילה כא ע"א):

בשני וחמישי, בשבת במנחה - קורין שלשה, אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן.

רש"י (ד"ה בשני) ציין לסוגייתנו וכתב: "עזרא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי, בכבא קמא בפרק מרובה (פב, א)". בגמרא (מגילה כא ע"ב) נאמר על תקנה זו:

בשני ובחמישי, בשבת במנחה קורין שלשה וכו'. הני שלשה כנגד מי?
אמר רב אסי: כנגד תורה נביאים וכתובים.
רבא אמר: כנגד כהנים לויים וישראלים.

הנימוק שמופיע בסוגייתנו בנוגע לקריאה של שלושה קרואים "כנגד כהנים לויים וישראלים" הוא דברי רבא. רב אסי נימק נימוק אחר: "כנגד תורה נביאים וכתובים". רש"י (תענית כט ע"ב ד"ה ומפטיר) כתב: "מתקנת עזרא לקרות בשני ובחמישי כהן ולוי וישראל". לפי רש"י "כנגד" משמעותו שיש לקרוא לכוהן, לוי וישראל.⁴
עוד נאמר בגמרא (מגילה שם):

אלא הא דתני רב שימי: אין פוחתין מעשרה פסוקין בבית הכנסת, "וידבר" עולה מן המנין.

הני עשרה כנגד מי?

אמר רבי יהושע בן לוי: כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת.
רב יוסף אמר: כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני.
ורבי יוחנן אמר: כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם.

הנימוק שמופיע בסוגייתנו בנוגע לקריאה של עשרה פסוקים הוא "כנגד עשרה בטלנים", ועל פי הגמרא במגילה אלו הם דברי רבי יהושע בן לוי, אך רב יוסף ורבי יוחנן נימקו אחרת.

בירושלמי (מגילה ד, א) כתובות התקנות כך:

3 דברים דומים כתב רש"י במגילה (ה ע"א ד"ה עשרה).

4 כך גם כתב רש"י במקומות נוספים (תענית כו ע"א ד"ה וקורין; מגילה כא ע"א ד"ה בשני).

משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות, ובימים טובים, ובראשי חודשים, ובחולו של מועד, שנאמר: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (ויקרא כג, מד).
עזרא התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה.

על פי הירושלמי התקנה לקרוא בימים שני וחמישי ובשבת במנחה היא תקנה של עזרא, ולא תוקנה בימי משה רבנו. בירושלמי (מגילה ד, ב; תענית ד, ג) נזכר שיש לקרוא עשרה פסוקים אך לא נאמר מי תיקן זאת:

רב חונה אמר: ג' קרויות שבתורה, לא יפחתו מעשרה פסוקים. חזקיה אמר: כנגד עשרת הדברות.

הנימוק של חזקיה לקריאת עשרה פסוקים מופיע בבבלי בשמו של רב יוסף.
עזרא גם תרגם, פירש והטעים את התורה (מגילה ג ע"א; נדרים יז ע"ב):

אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב "ויקראו בספר תורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא" (נחמיה ח, ח). "ויקראו בספר תורת האלהים" - זה מקרא, "מפורש" - זה תרגום, "ושום שכל" - אלו הפסוקים, "ויבינו במקרא" - אלו פסקי טעמים, ואמרי לה: אלו המסורת.

בתלמודים לא נאמר מה הייתה הסיבה שעזרא תיקן תקנות אלו.

ב. רמב"ם: תקנות משה והנהגת עזרא

1. תקנות משה רבנו ועזרא - "שמיעת תורה"

הרמב"ם (הל' תפילה פרק יב) כתב את הלכות הקריאה בתורה, ובדבריו גם תיאר את סדר השתלשלות ההלכות בעקבות תקנת משה רבנו ואחר כך על ידי עזרא. הרמב"ם הבחין בין ייעוד התקנה של משה רבנו לבין הייעוד בתוספת של עזרא.
הרמב"ם (שם א) כתב:

משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה.
ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם, ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים.

בגמרא בבבלי כתוב ש"נביאים שביניהם תקנו" במדבר, ואילו הרמב"ם התבסס על הירושלמי (מגילה ד, א) וכתב שזו תקנה של משה רבנו.⁵ באופן כללי פסק הרמב"ם כאמור בבבלי שמשה רבנו תיקן לקרוא בתורה בשני וחמישי, ועזרא הוסיף ותיקן שיקראו גם בשבת במנחה משום יושבי קרנות. כמו כן עזרא תיקן שיהיו שלושה קרואים ושהם יקראו עשרה פסוקים בסך הכול.

הרמב"ם הדגיש שמטרת התקנה של משה רבינו היא "שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה". אין מדובר על לימוד עיוני של תורה אלא שמיעה של פסוקי התורה. בהלכה נוספת בהמשך הפרק חזר הרמב"ם (שם ט) על החובה לשמוע את הקריאה בתורה:

כיון שהתחיל הקורא לקרות בתורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה. אלא הכל שומעין ושותקין ומשימין לבם למה שהוא קורא. שנאמר ו"אזני כל העם אל ספר התורה" (נחמיה ח, ג). ואסור לצאת מן הכנסת בשעה שהקורא קורא, ומותר לצאת בין איש לאיש. ומי שהוא עוסק בתורה תמיד ותורתו אומנותו, מותר לו לעסוק בתלמוד תורה בשעה שהקורא קורא בתורה.

הרב יוסף קארו (כסף משנה שם) ציין לגמרא (סוטה לט ע"א) כמקור לדברי הרמב"ם:

אמר רבא בר רב הונא: כיון שנפתח ספר תורה - אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר: "וכפתחו עמדם כל העם" (נחמיה ח, ה), ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר: "והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד" (איוב לב, טז). רבי זירא אמר רב חסדא, מהכא: "ואזני כל העם אל ספר התורה" (נחמיה ח, ג).

ההלכות הנוספות בנוגע לשמיעת תורה שכתב הרמב"ם, מבוססות על הגמרא (ברכות ח ע"א):

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי: מאי דכתיב "ועוזבי ה' יכלו" (ישעיהו א, כח)? זה המניח ספר תורה ויוצא. רבי אבהו נפיק בין גברא

5 הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("תקנת משה", שעורים לזכר אבא מרי, ב, עמ' ריג-רכא) האריך לדון מדוע כתב הרמב"ם שמשה רבנו הוא שתיקן לקרוא בשני חמישי ולא כתב כאמור בגמרא בסוגייתנו שנביאים שהיו בתוך עם ישראל בעת הליכתם במדבר תיקנו זאת. כאמור, הרמב"ם פסק בעניין זה כדברי הירושלמי (מגילה ד, א) שציננו לעיל. הרב סולובייצ'יק הזכיר בדבריו מדברי הירושלמי במגילה, אך לא התייחס לכך שבירושלמי כתוב שמשה רבינו הוא שתיקן את התקנה.

לגברא. בעי רב פפא: בין פסוקא לפסוקא מהו? תיקו. רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו.

התוספות (שם ד"ה רב ששת מהדר אפיה וגריס) ציינו לדברי הרי"ף בשם הלכות גדולות:

ורב אלפס (מגילה יד ע"ב בדפי הרי"ף) כתב דהלכות גדולות מפרשי דוקא שיש שם עשרה אחריני אז יכול ללמוד. אבל אין שם עשרה כי אם עמו לא. והכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא. ועוד תירץ האלפסי שאני רב ששת שתורתו אומנתו הוא. ואנן מסתבר לך כי האי תירוצא.

על פי הלכות גדולות, מטרת הקריאה בתורה היא שהתורה תיקרא בציבור - באוזני עשרה שומעים, ולכן כשראה רב ששת שיש עשרה בלעדיו, ישב ולמד תורה.⁶ גם הרמב"ם פסק כך, ולפיו עשרה צריכים לשמוע את הקריאה, ומי שהוא עוסק בתורה, רשאי שלא לשמוע את הקריאה בתורה.

במקום נוסף כתב הרמב"ם (הל' תפילה יג, כה) על "שמיעת תורה" בשבת:

אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה בכל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע סדר של אותה שבת שנים מקרא ואחד תרגום.

כאמור הרמב"ם כתב שמטרת הקריאה בתורה היא "שמיעת תורה" (הל' א), ו"הכל שומעין ושותקין ומשימין לבם למה שהוא קורא" (הל' ט). על מה התבסס הרמב"ם בכתבו זאת? בפסוקים מספר נחמיה שציינו בגמרא (סוטה שם) רבא בר רב הונא ורבי זירא בשם רב חסדא, ושצוטטו גם ברמב"ם (הל' ט), מסופר על מעמד מיוחד שקיים עזרא ביום הראשון של ראש השנה שבו הוא קרא את התורה בפני העם (נחמיה ח, א-ג). המעמד שמתואר שם מזכיר את הקריאה בתורה בבית המקדש ביום כיפור וכן מעין מעמד "הקהל", אם כי כנראה מדובר על תחילתה של שנת שמיטה ולא בסופה. הנוכחים הם "האנשים והנשים והמבינים" (שם ג), כמו בהקהל, ועזרא הכוהן הגדול הוא העומד בראש המעמד והוא שקורא בתורה (שם ז), כמו כוהן גדול ביום כיפור.⁷ מה הערך ב"שמיעת תורה" ללא הבנה ולימוד? הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("קריאת התורה בשבת בשני ובחמישי", שעורים לזכר אבא מרי, א, עמ' קפד) הסביר:

6 ראה עוד: סוכה נב ע"א תוד"ה כיון; הראי"ה קוק (טוב רואי - ברכות, עמ' סג); הרב צבי שכתר (נפש הרב, עמ' קלו); הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, או"ח, ד, סי' מ); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ז, או"ח סי' ט, א).

7 ראה בהרחבה בספרי: "הקהל ומועדי תשרי בבית שני", חגי יהודה וישראל, עמ' 186-194.

גם בקריאה כזו, הנפש מתרוממת. קידוש הגברא על ידי טיהור האישיות והתעלותה לדרגה גבוהה אינו זקוק ללימוד. אף הקריאה החיצונית משיגה תכלית זו. העובדה שבעקבותיה אין הקורא מחכים או מתמלא ידע אינה שוללת את ערכה. וכבר עמדו על כך רבותינו במדרש (ויקרא רבה יט, ב): "משל למלך שנתן דלי מנוקב לעבדיו, ואמר להם: מלאו מים בדלי זה. שוטים אמרו: מה אנו שואבים? פיקחים אומרים: על כל פנים ננקה את הדלי".

והוא הדין לגבי תורה שהקשה ישעיהו למים (ישעיה נה, א): "הוי כל צמא לכו למים". האדם המשולל תורה הוא בגדר צמא. משהו חסר לו. הוא רוצה לשתות ומרגיש את צער הנפש המשתוקקת. מה מספק אותו? הקריאה דיה. בני ישראל שנגאלו ממצרים ועמדו על הים וחזו מחזה שדי נלאו ללכת במדבר שלשה ימים בלי מים, בלי תורה, והתחילו להתאונן עד שניסו את ה' (שמות טו, כב-כד)... איך אפשר הדבר כי אותם האנשים אשר אמרו "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ג) ילוננו על משה לאחר ג' ימים? התשובה היא, כי היו צמאים לדברי תורה, כי לא קלטו קול תורה ולא היו שלמים באישיותם. אפילו גילוי שכינה אינו יכול לשמש כתחליף לדברי תורה. לכן עמדו נביאים שבתוכם, שאע"פ שנפגשים היו עם השכינה תדיר, הבינו כי עיקר העיקרים היא הקריאה בדברי תורה, והתקינו קריאה בתורה שבכתב. תקנת משה באה לאפשר לישראל לשבור צמאם ולהתעטר בדברי תורה ולהיות יודעי שמו על ידי קריאה, אף אם היא נטולת הבנה ולימוד. המחייב של קריאה בתורה הוא לא מצות לימוד, כי אם מצות קידוש הגברא על ידי תלמוד תורה. וזה מה שהוסיף הרמב"ם על לשון הברייתא וכתב, "שלא יהו שלשה ימים בלי שמיעת תורה". תקנתו התמקדה בקריאה ושמיעת הדברים ולא בהבנתם. קידוש הגברא הוא העיקר.⁸

8 התקנה לקרוא מגילת אסתר כפורים, וכן האפשרות להקדים ולקרוא בפני בני הכפרים בימים שני וחמישי לפני פורים, גם היא מטרתה שמיעה (מגילה ג ע"א): "כהנים בעבודתן, ולויים בדוכנן, וישראל במעמדן - כולן במבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה". מי ששומע מגילה בלשון הקודש ואינו מבין מה שקוראים יוצא ידי חובה: "והלועז ששמע אשורית - יצא" (מגילה יז ע"א). אין צורך לתרגם, אך אפשר לתרגם (רמב"ם הל' מגילה ב, ג). וכן אם הייתה המגילה כתובה יוונית ושומעה יצא אף על פי שאינו מכיר, ואפילו היה השומע עברי.

נראה שהקביעה לקרוא מגילה ברכים יונקת מרוחה וייעודה של התקנה לקרוא בתורה ברכים. בירושלמי (מגילה א, ה) נאמר: "רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: שמונים וחמישה זקנים,

לדברי הרי"ד סולובייצ'יק, כוונת הרמב"ם לומר שמטרת התקנה של משה רבנו הייתה לשמוע את דבר ה'. אמנם תקנה זו נתקנה עוד לפני מתן תורה, אך לא השתנתה גם אחרי מתן תורה, והיא מחייבת את הציבור בשמיעת דבר ה'. הרמב"ם הדגיש נקודה זו, כדי שלא נחשוב שמדובר בתקנה ללימוד תורה.⁹

2. הנהגת עזרא – "שיבינו ענין הדברים"

אחרי שפירט הרמב"ם את תקנות משה רבנו, הוא כתב (הל' תפילה יב, י) על הנהגה שהנהיג עזרא בעת קריאת התורה, שאף היא מתבססת על מעשיו של עזרא באותו מעמד שמסופר עליו בספר נחמיה:

מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה כדי שיבינו ענין הדברים, והקורא קורא פסוק אחד בלבד ושותק עד שיתרגם אותו התורגמן וחוזר וקורא פסוק שני, ואין הקורא רשאי לקרות למתורגמן יותר מפסוק אחד.

החידוש בהנהגתו של עזרא הוא שהמטרה בקריאה ובתרגום היא "שיבינו ענין הדברים". לא רק "שמיעת התורה" אלא גם הכנה של התורה. אמנם הרמב"ם לא הזכיר בדבריו פסוק מנחמיה, אך הכסף משנה ציין כמקור לדברי הרמב"ם את הדרשה בגמרא (מגילה ג ע"א; נדרים לז ע"ב [ירושלמי מגילה ד, א]) שמבוססת על דרשת פסוק מאותו מעמד שהיה בימי עזרא:

אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב "ויקראו בספר תורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא" (נחמיה ח, ח). "ויקראו בספר

ומהם שלשים וכמה נביאים" הם שתיקנו לקרוא מגילה בפורים. זו אולי הסיבה שבגללה כתב רבי יהודה הנשיא את הלכות קריאת התורה במשנה במסכת מגילה יחד עם הלכות הקריאה במגילה. עוד בנוגע לקביעת ימי הפורים וקריאת המגילה ראה בספרי: "קביעת ימי הפורים כימים טובים – הזמנים והמקומות", זמני יהודה וישראל, עמ' 436-462.

9 במקום אחר כתב הרב יוסף רב סולובייצ'יק ("תקנת משה", שעורים לזכר אבא מרי, ב, עמ' רכה-רכו) שפעולת "שמיעה" בהקשר של לימוד תורה כתובה במצוות הקהל (דברים לא, יב-יג): "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה". הרי"ד סולובייצ'יק (חידושים לסוכה, עמ' קצא-קצב) סיפר שהיה פעם בעל קורא שכעס על הציבור והודיע שהוא התכוון שלא להוציאם בקריאתו ועליהם לקרוא מחדש. אביו, הרב משה סולובייצ'יק אמר שהקהל יצא ידי חובה מפני שמטרת הקריאה בתורה היא שהתורה תישמע בציבור, ואין היא כמו תקיעה בשופר או מקרא מגילה.

תורת האלהים" - זה מקרא, "מפורש" - זה תרגום, "ושום שכל" - אלו הפסוקים, "ויבינו במקרא" - אלו פסוקי טעמים, ואמרי לה: אלו המסורת.

בפסוקים הראשונים שבפרק (נחמיה ח, א-ה) מתואר שהעם התכנס לשמוע את התורה, וכפי שהיה מקובל עד אז. הפסוק שדרש רב איקא בר אבין מופיע לאחר שכל העם התכנס לשמוע את התורה. בפסוק שצוין בגמרא וגם בפסוקים סביבו מסופר על הדרך שקרא עזרא את התורה בפני העם כדי שגם "יבינו את ענין הדברים" (שם ז-יב):

וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלויים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם. ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא. ויאמר נחמיה הוא התרשאתא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. והלויים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו. וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם.

אותם אנשים שנזכרו בפסוקים וכן אנשים נוספים משבט לוי תרגמו והסבירו לעם את הדברים שקרא עזרא. הדבר גרם לככי, ואותם "המבינים את העם" היו צריכים להרגיע ולעודד את העם.¹⁰

מדרשת הפסוקים הללו שבהם מסופר על הנהגת עזרא, למד הרמב"ם על מטרת קריאת התורה במשך כל השנה כולה ולא רק במעמד מיוחד, ש"יבינו ענין הדברים". הרמב"ם גם דייק וכתב: "מימות עזרא נהגו שיהא שם מתורגמן". לפיו, אין זה מעיקר התקנה של קריאת התורה בציבור, אלא מנהג שנהגו בו מימי עזרא ואיננו מעכב את

---

10 הבכי בעקבות שמיעת הכתוב בתורה מזכיר את המסופר על קריאת התורה בפני יאשיהו המלך ובעקבות הקריאה הוא קרע את בגדיו (דברי הימים ב לד, ט). במדרש הגדול נאמר שהפסוק שנקרא בפניו היה: "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם" (דברים כז, כו. ובמדרש שם). זהו פסוק מהתוכחה של פרשת כי תבוא, וייתכן שאף כאן עזרא קרא בפני העם תוכחה זו, שהיא חלק מהקריאה במעמד קבלת התורה של ארץ ישראל. ייתכן שהקריאה בתורה במעמד זה בראש השנה היא הבסיס לתקנה אחרת של עזרא: "עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשנה תורה קודם ראש השנה" (מגילה לא ע"ב).

הקריאה עצמה שנועדה לשם שמיעה. דברי הרמב"ם מבוססים על האמור בירושלמי (מגילה ד, א) שתרגום אינו מעכב.¹¹

עזרא תרגם את התורה והרחיב את תקנת הקריאה בתורה בפרשנות ובתרגום, ובפני קבוצות שלא היו שומעות את קריאת התורה. כך הסביר הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("קריאת התורה בשבת בשני וחמישי", שעורים לזכר אבא מרי ז"ל, א, עמ' קעו-קצז):

במקביל לשיעור עשרה פסוקים, ומאותה סיבה הוסיף עזרא תקנה שניה: תרגום. על פי תקנתו, אין להסתפק בקריאה לשם לימוד, אלא צריך ללמוד תורה שבעל פה בציבור, ומי שרוצה לצאת ידי קריאת התורה צריך לקרוא בתורה שבכתב לשם לימוד מבחינת "וענתה השירה הזאת לפניו" (דברים לא, כא), וגם לפרש את הקריאה בחלות שם תושבע"פ. לכן תיקן עזרא שתי תקנות: תורה שבכתב בתורת לימוד, ושתהא תורה שבע"פ עצמה נלמדת ברבים.

חוץ מההנהגה לקרוא ולהבין את התורה עזרא גם ניקד את ספר התורה שכתב משה (פסקי תוספות, מנחות סי' רלא): "שכתב עזרא התורה, עשה נקודה. אמר: אם יאמר משה למה נקדת? אשיב: הלא לא מחקתי". משה רבנו כתב את התורה באופן נסתר, ועזרא חשף וגילה את הנסתרות שבתורה. הנקודות שמעל האותיות הן צורות של פרשנות, של הדגשה. עזרא גם שינה את הכתב של התורה (תוספתא סנהדרין ד, ז-ח; סנהדרין כא ע"ב - כב ע"א [ירושלמי מגילה א, ט]).

הניקוד ושינוי הכתב אף הם פרשנות לתורה שבכתב, ומכאן נסללת הדרך לפיתוח וללימוד התורה שבעל פה, לדרשנות ועמקות, לסברה ועיון, התקנת תקנות וגזירת גזרות. "עזרא, שנשתנה הכתב על ידו, שאחד הטעמים הוא גם לקרב על ידי זה את דורו להבנת התורה ולימודה" (הראי"ה קוק, אגרות הראיה, ב, עמ' רכו). כך גם התרגום והניקוד.¹²

11 במעמד הקהל עצמו שבו היה המלך קורא, לא היו מתרגמים את דבריו (רש"י סוטה מא ע"א ד"ה ושמע), וגם מי שאינו דובר עברית היה צריך לשמוע (רמב"ם הל' חגיגה ג, ה-ו). ראה בהרחבה: הרי"ד סולובייצ'יק ("קריאת התורה בשבת, בשני וחמישי", שעורים לזכר אבא מרי ז"ל, א, עמ' קעו-קפח).

12 על שינוי הכתב ומטרתו ועל מנהגותו של עזרא ראה בהרחבה בספרי: "ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל", באר יהודה - סנהדרין, עמ' 500-515.

3. תקנות נוספות של עזרא - תפילות וברכות, בשל מצב רוחני ירוד

עזרא תיקן את התקנות הללו בשל מצבם הרוחני הירוד של שבי ציון. חלק מהעולים לארץ בתחילת ימי הבית השני היו ממשפחות לא מיוחסות: "חללי, גירי, וחרורי, ממזירי, נתיני, שתוקי, ואסופי", ואף כאלו שהיה ספק אם הם יהודים (קידושין סט ע"א - ע ע"א; ירושלמי קידושין ד, א). הייתה בעיה קשה של נישואי תערובת (עזרא ט-י; נחמיה י, לא; יג, א-ג, כג-ל), והיה צורך לחזק את שמירת השבת של העם (נחמיה י, לב; יג, יד-כ). גם לאחר שהקימו את המקדש ובנו את חומת ירושלים, לא קיימו את המצוות הקשורות למקדש וכן גם מצוות אחרות (נחמיה י, לג-מ). מצבם הרוחני הירוד של חלק משבי ציון מחד גיסא, והרצון לחזור ולשמור תורה ומצוות שהתגלה במסירות הנפש בבניין החומה וקיום מועדי חודש תשרי ברוב עם (נחמיה א-ח) ובהתחייבויות הציבוריות שבאו אחריהם מאידך גיסא (שם ט-י), הצריכו את ההנהגה למצוא דרכים לקרב את השבים לארץ לחיי תורה וקיום מצוות, וזאת על ידי התקנת תקנות שיסייעו עד כמה שניתן למבקשי ה'.

תקנת עזרא לקרוא בתורה בשני וחמישי ובמנחה בשבת, וכן תרגום התורה על מנת שיבינו את תוכנה, הם חלק מייעודו של עזרא מאז עלייתו לארץ: "כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת ה' ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט" (עזרא ז, י). דרישת התורה היא פירושה ותרגומה.

תקנות נוספות של עזרא בהקשר לתפילה וברכות קשורות אף הן למצב הרוחני הירוד של העם. עולי בבל לא ידעו את לשון הקודש והיה צורך לתרגם להם את דברי התורה. לדבר הייתה השלכה גם על נוסח התפילה. הרמב"ם (הל' תפילה א, א-ג) תיאר את סדרי התפילה "ממשה רבינו עד עזרא". ולאחר מכן כתב (שם ד) שבימי עזרא ראו שהעם אינו דובר עברית היטב ושפתם מעורבת עם שפות אחרות:

ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקדוש ברוך הוא בלשון הקדש עד שיערכו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמנה עשרה ברכות על הסדר.¹³ שלש ראשונות שבח לה', ושלוש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, וילמדו אותן ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה

13 מקור דברי הרמב"ם הללו בגמרא (מגילה יז ע"ב): "אמר רבי יוחנן, ואמרי לה במתניתא תנא: מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר". מאה ועשרים זקנים הם אנשי כנסת הגדולה, אך הרמב"ם הדגיש שתקנה זו נתקנה ע"י עזרא ובית דינו.

שלימה, כתפלת בעלי הלשון הצחה. ומפני ענין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג.

מקור דברי הרמב"ם בנוגע לתקנת תפילה במבנה ובנוסח קבוע בגמרא (מגילה יז ע"ב), שם נאמר שהתפילה הקבועה תוקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה, אך הרמב"ם הדגיש שתקנה זו - תפילת עמידה במבנה ובנוסח קבוע כדי שהכול יוכלו להתפלל כראוי - נתקנה בידי עזרא ובית דינו. בגמרא (ברכות לג ע"א) נאמר:

אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות.

בהקשר לברכות כתב הרמב"ם (הל' קריאת שמע א, ז): "ברכות אלו עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום, ואין אדם רשאי לפחות מהם ולא להוסיף עליהם". ובאופן כללי על כל סוגי הברכות כתב הרמב"ם (הל' ברכות א, ה): "ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה".

העובדה שלא ידעו את לשון הקודש, גרמה גם לכך שאנשים נמנעו להביא ביכורים לבית המקדש. הגם שהם התחייבו להביא ביכורים למקדש בעת שכרתו ברית לאחר חגי תשרי (נחמיה י, לו). זאת מפני שבעת הבאת הביכורים יש לקרוא מקרא ביכורים בלשון הקודש (משנה סוטה ז, ב): "ואלו נאמרין בלשון הקודש: מקרא בכורים...". מה עשה מי שלא ידע לקרוא? על כך נאמר במשנה (ביכורים ג, ז):

בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא, וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא. התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע.

בתחילה היו קוראים למי שאינו יודע, ובעקבות זאת מי שלא ידע לקרוא, נמנע מלהביא, כנראה בשל הבושה. לכן התקינו שיהיו קוראים לכול, ליודעים ולשאינם יודעים. מתי נתקנה תקנה זו ובעקבות מה? הרמב"ם (פירוש המשנה ביכורים ג, ז) כתב:

ומפני שכל בני אדם לא היו יודעים לשון הקדש כמו שנתבאר בעזרא, חזרו להקרות כל העם כדי שלא יתביישו אותם שלא היו יודעים לקרות, וסמכו זה למה שנאמר וענית ואמרת, אמרו אין עניה אלא מפי אחרים.

הרמב"ם רמז לתקופת עזרא, וייתכן שבא לומר שתקנה זו נתקנה בימי עזרא, ונראה שכוונתו לפסוקים (נחמיה יג, כג-כד): "גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו

נשים אשדודיות עמוניות מואביות. ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם". הרמב"ם פסק (הל' בכורים ג, יא) את המשנה להלכה, אם כי שם לא הזכיר שהתקנה נתקנה בימי עזרא. ייתכן שתקנה זו סללה את הדרך לאותה התחייבות של שבי ציון להביא מעתה ואילך בכורים. עד עתה נמנעו מפני הבושה, ומעתה ואילך כשיהיו מקריאים את הפסוקים בין למי שיודע בין למי שאינו יודע, תימנע הבושה ממי שאינו יודע, והכול יביאו.¹⁴

כל הפעולות הללו - קריאה בתורה שמטרתה להבין את הכתוב בה, תרגום התורה, הניקוד והפיסוק, נוסח תפילה קבוע ותיקון הברכות והאפשרות להביא בכורים כשאחר הוא המקרא - מלמדות על התחדשות שנועדה לקרב את הרחוקים ללימוד תורה, לתפילה, לקיום מצוות ולבית המקדש. מעשיו אלו הם התשתית לפריחתה של תורה שבעל פה. "כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה" (סוכה כ ע"א).¹⁵

סיכום

על פי הבבלי כבר בעת היות עם ישראל במדבר תיקנו לקרוא בתורה בימים שני וחמישי - אדם אחד שיקרא שלושה פסוקים, או ששלושה אנשים יקראו שלושה פסוקים. עזרא תיקן שלושה אנשים יקראו עשרה פסוקים. כמו כן תיקן שיקראו גם במנחה בשבת. לפי הירושלמי התקנה לקרוא בימים שני וחמישי ובשבת במנחה היא

---

14 ראה בהרחבה בספרי: "הבאת בכורים בימי עזרא ונחמיה", חגי יהודה וישראל, עמ' 479-488.

15 מהנהגתו של עזרא למד הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (שיבת ציון, ב, עמ' 5-6), על הנהגה נכונה בזמן שיבת ציון בזמננו: "עלינו להתהלך בארץ ולעסוק בישובה טרם נזכה בה במהרה בימינו. וכמו שהיה בימי עזרא הסופר שקבץ איזה אלפים בכבל מכל סוגי בני האדם, גדולי תורה ויראי ה', וגם מאותם האנשים נושאי נשים נכריות, אשר היו מורגלים בחילול שבת ולא ידעו את התורה כלל, כל אלה נתקבצו והכינו ישוב הארץ בערים, עד שאח"כ נתמלאה הארץ מבניה. כן עלינו להתעורר בכל מקום אשר אחינו מפוזרים שם נדחים ונענים לעשות מה שבידנו מעט או הרבה, ובכל סוגי בני ישראל. ועל המקובצים לעלות ולהושיב את ארץ ישראל ולבנותה ולטע בה כל עץ מאכל, ועל כולם יתקימו דברי עזרא הסופר: 'יד ה' על כל מבקשיו לטובה' (עזרא ח, כב)". כך כתב גם תלמידו של הנצי"ב, הראי"ה קוק (אגרות הראיה, א, אגרת שיא ועמ' שמח): "וכבר היה בימי עזרא שכמה גדולים וטובים לא רצו ליסד את הישוב בארץ ישראל, ונשארו בבבל. ועזרא לקח עמו את הפסולים, שהיו מעשיהם כעורים, והיה העולם ראוי להיות נהפך לתל מלח מפניהם (קידושיין ע ע"א), והיו מחללים את השבת גם בארץ ישראל. ומכל מקום גרם הדבר שע"י צמיחת ישועה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תושבע"פ, והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות, שעיקר הדרה של תורה היה ע"י הבית השני, וכן יהיה בעזה"י גם בימינו".

תקנה של עזרא, ולא תוקנה בימי משה רבנו. עזרא גם פיסק וניקד את התורה וקבע לתרגם את התורה בעת הקריאה ברבים. בתלמודים לא נאמרה הסיבה לתקנות אלו. הרמב"ם כתב על סדרי השתלשלות התקנה לקרוא בתורה בשני וחמישי ובמנחה בשבת, והבחין בין תקנת משה לבין הנהגות עזרא. לפיו, מטרת הקריאה בימי משה רבנו היא "שמיעת התורה". להיות יודעי שמו בעקבות שמיעת התורה, גם ללא הבנה ולימוד מעמיק. עזרא תיקן קומה נוספת. אין די בקריאת התורה אלא יש גם להבין את התוכן שבה. עזרא גם תרגם וניקד את התורה וכל זה כדי שהשומעים יוכלו להעמיק ולהבין היטב את הכתוב בה. כך הוא הנהיג בעת ההתכנסות הגדולה לאחר סיום בניית החומה: "והלויים מבינים את העם לתורה... ויבינו במקרא... כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם". הנהגותיו אלו של עזרא תואמות את ייעודו מעת עלייתו ארצה: "כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט" (עזרא ז, י).

הצורך להוסיף ולא להסתפק בתקנה הקדומה לקרוא בתורה נבע ממצבם הרוחני העגום של שבי ציון - נישואי תערובת וחילול שבת, ומצוות נוספות שהם לא קיימו כי לא ידעו את התורה ולא דיברו עברית. עזרא רצה לקרבם וללמדם תורה. מכוח פעולותיו אלו של עזרא צמחה ופרחה התורה שבעל פה במהלך ימי הבית השני ואילך.